

Билавич Г.В.

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ "ПРОСВИТЫ" ПО ФОРМИРОВАНИЮ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЫ
УКРАИНЦЕВ ГАЛИЧИНЫ (1868-1924 ГГ.)**

В статье проанализированы труд "Просвита" в конце XIX — начале XX века по повышению хозяйственной культуры украинского населения Галичины путем широкого просвещения, популяризации новых технологий, пропаганды передового опыта, информирования об изменениях рыночных отношений и т.д.

Ключевые слова: Галичина, "Просвита", хозяйственная культура, издательская деятельность, "странствующие учителя".

Bilavych G.V.

**ACTIVITIES "PROSVITA" FOR ECONOMIC EDUCATION IN GALYCHYNA
(1868-1924 YEARS)**

The article analyzes the work of "Prosvita" in the late nineteenth - early twentieth century to improve the economic culture of the Ukrainian population of Galicia through extensive education, promotion of new technologies, promote best practices, information on changes in market relations and so on.

Key words: Galicia, "Prosvita", education, economic culture, publishing, "traveling teachers".

УДК 7.018.2

Бєлан Г.В.

**ДО ПИТАННЯ ПРО ЕТНОПЕДАГОГІЧНУ СКЛАДОВУ УКРАЇНСЬКОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТТЯ**

Стаття присвячена аналізу становлення і розвитку етнопедагогічної складової української педагогічної думки XIX століття як історико-педагогічного явища. Автор розглядає особливості впливу етнопедагогіки як науки про формування системи ціннісних орієнтацій підростаючого покоління, актуальність яких обумовлена сучасними соціальними трансформаціями. Розглянуто ідеї провідних українських педагогів і просвітителів другої половини XIX століття щодо організації виховного впливу в національній школі, особливостей побудови змісту освіти, а також розгляд виховного потенціалу етнографічних досліджень при рішенні цієї проблеми.

Ключові слова: етнографія, історико-педагогічний процес, культурно-освітній рух, педагогічна думка, просвітитель.

Розвиток українського суспільства на засадах гуманізації та демократизації, звернення до європейських політичних і культурних традицій, як наслідок процесу євроінтеграції, зумовили суттєві зміни пріоритетів та цінностей у сучасній системі освіти, характерною ознакою якої є поєднання накопиченого педагогічного досвіду з інноваціями. Побудова навчально-виховного процесу в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах на основі утвердження загальнолюдських і національних цінностей, здійснення особистісно орієнтованого підходу до дитини, виховання полікультурності спонукає до переосмислення сучасного освітнього простору та історико-педагогічного досвіду української школи, актуалізує звернення до витоків розвитку національної педагогічної думки.

Грунтовне, науково-об'єктивне, конструктивне вивчення вітчизняної педагогічної спадщини, глибоке розуміння його загальних ідей, принципів, закономірностей функціонування є не тільки характерною ознакою сьогоденного розвитку педагогічної науки, що забезпечує дотримання принципів єдності, системності і наступності, але й обов'язковою умовою вдосконалення і підвищення якісного рівня освіти України.

Одним з головних напрямів реформування української освітньої системи, зазначеного у Державній національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ століття) [1], є її національна спрямованість, що передбачає органічне поєднання національної історії і традицій, збереження та збагачення культури українського народу з досягненнями світової культури в цілому і педагогічної науки зокрема. Програмою також передбачена нерозривність процесів навчання і виховання, яка полягає в підпорядкуванні організації та змісту освіти завданням формування всебічно розвиненої особистості, перетворенні системи моральних і духовних цінностей як домінуючого фактора виховання підростаючого покоління, відродження духовності українського народу, його менталітету.

Однією з актуальних проблем розвитку національної системи навчання і виховання є активний пошук таких дидактичних підходів і засобів, які є максимально ефективними для досягнення сучасних освітніх цілей. У цьому контексті особливого значення набуває обґрунтування теоретико-методологічних і системно-практичних концепцій сучасного навчально-виховного процесу на основі історико-педагогічного аналізу теорії та практики української етнопедагогіки.

Поняття етнопедагогіка трактується сьогодні як емпірична система педагогічних знань і засобів певної етнічної народності, її національної виховної самобутності. Як вказують сучасні українські дослідники національного виховання В.Г.Кузь, Ю.Д.Руденко, З.О.Сергийчук [6], цінність етнопедагогіки - в її органічній єдності з життям народу, його історією, культурними і побутовими традиціями; ідеї і засоби народної педагогіки, в порівнянні з багатьма засобами, ідеями наукової педагогіки, глибше і повніше втілюють у собі національну духовність, тобто національну психологію, філософію, світогляд, ідеологію та ін.

Етнопедагогіка як наука базується на принципах природовідповідності, культуровідповідності, народності, гуманізму, єдності виховання і навчання, зв'язку із життям рідного народу, активності та ініціативності особистості, орієнтуванні на загальнолюдські цінності. Предмет етнопедагогіки включає наступні аспекти: педагогіка сімейного побуту; приказки і прислів'я народів світу та їх значення у передачі морального досвіду підростаючим поколінням, загадки як засіб розумового виховання; народні пісні та їх роль у естетичному вихованні дітей і молоді, саморобні іграшки і творчість дітей; дитяче та молодіжне середовище, їх педагогічні функції; колискові пісні народів світу як видатні досягнення материнської поезії, материнської школи і материнської педагогіки; спільність педагогічних культур різних народів і їх національна самобутність та ін. Основними засобами етнопедагогіки є рідна мова, народний календар, історія, народна символіка, фольклор, народні ігри та іграшки, національне мистецтво, народні традиції, звичаї та обряди, сімейно-побутова культура.

Унаслідок таких особливостей етнопедагогіки як сфери наукового знання деякі дослідники не проводять чіткої межі між етнопедагогікою та народною педагогікою і часто описують традиційний народний виховний досвід, використовуючи термін "етнопедагогіка". З метою провести чітку межу між цими науковими поняттями російський академік Г.Волков підкреслював, що народна педагогіка має відношення до емпіричного досвіду, його опису. У той же час етнопедагогіка є сферою наукової, теоретичної думки, основною функцією якої є вивчення, узагальнення та застосування в сучасній освіті позитивного виховного потенціалу традиційної народної культури та народної педагогіки. Вчений стверджував, що народна педагогіка не є наукою, бо вона не представляє систему наукових поглядів на виховання людини, а є сукупністю емпіричних знань перевірених практикою виховання багатьох поколінь, органічно поєднаними з життям і працею дитини [1, с. 12].

Співзвучною цим визначенням виступає твердження одного з провідних українських дослідників у сфері етнопедагогіки М.Стельмаховича про те, що наукова педагогіка народжується на ґрунті народної педагогіки, а тому вона обов'язково наділена певними національними рисами. Етнопедагогіці належить велика роль у збереженні та відтворенні культури етносу і його етнічної самосвідомості, оскільки багатий виховний потенціал

народної культури і народної педагогіки є безпосереднім об'єктом її вивчення [7, с. 8]. Значення етнопедагогіки як науки особливо зростає в такі періоди розвитку соціуму, які позначено тенденціями руйнування або асиміляції самобутніх культур і зникнення етносів під впливом різних об'єктивних історично зумовлених факторів. Тому вивчення становлення і розвитку етнопедагогіки в історичній ретроспективі є вельми актуальною і маловивченою проблемою сучасної педагогічної науки.

У контексті нашого дослідження необхідно акцентувати на тому, що становлення та розвиток етнопедагогіки як науки про народну багатівікову виховну практику є історично обумовленим, оскільки її формування відбувалося під впливом розвитку соціокультурної ситуації в суспільстві. Таким чином ідея народності у вихованні і формуванні підростаючого покоління як аксіологічна основа етнопедагогічної науки актуалізується у певні, як правило кризові, періоди розвитку української державності. Саме таким періодом в історії педагогічної думки України вважається друга половина XIX століття — епоха надзвичайної інтенсифікації просвітницької діяльності провідних представників української інтелігенції та дворянства на тлі тотального заперечення української ідентичності на державному рівні.

У монографії "Розвиток ідеї народності у вітчизняній освіті" (2000) підкреслюється, що в конкретній соціокультурній ситуації ідея народності, зберігаючи певний ідеал, отримує нове якісне наповнення, знаходить новий зміст, обумовлений досягненнями даного суспільства у всіх сферах життєдіяльності, відповідний його менталітету та соціальній сутності. Розвиток ідеї народності відображає своєрідність світогляду філософів і педагогів, що беруть її за основу своїх педагогічних поглядів, але, незважаючи на об'єднуючу їх ідею, тим не менш є неповторно-індивідуальними. У практичному значенні ці відмінності проявлялися в різних аспектах змісту освіти, яким ті чи інші автори віддавали перевагу в реалізації ідеї народності [3, с. 23]. Такий підхід дозволяє з позицій принципу історизму та хронології простежити процес становлення і розвитку української етнопедагогічної науки в історичній ретроспективі.

Розвиток української етнопедагогіки як науки, на думку М.Стельмаховича, має наступні основні тенденції: тісний взаємозв'язок народної педагогіки та вітчизняної наукової педагогіки; вплив на розвиток педагогічної думки процесу становлення та формування української нації.

Підтвердженням цієї позиції є аналіз становлення ідеї народності в Україні у другій половині XIX століття — доби надзвичайно складних і важливих суспільно-громадських змін, як деструктивних, так і позитивно ціннісних, останні з яких (скасування кріпосного права, проведення ряду реформ у громадсько-адміністративних сферах) зумовили демократизацію усіх ланок життя України; це час національно-культурного піднесення країни, за якого проблеми національної освіти і навчання набули домінуючого значення.

Лібералізація освітньо-виховного процесу в цей час стає частиною загальної державної політики, але у зв'язку з тим, що Росія була багатонаціональною і багатоконфесійною державою, цей процес у різних куточках імперії набрав неповторного і своєрідного характеру, викликавши до життя громадсько-освітній рух в Україні, Білорусії.

Середина XIX століття є саме тим періодом, коли ідея народності набула у вітчизняній педагогіці особливого значення. Поглиблено вивчаючи історію розвитку освіти, праці зарубіжних педагогів, українські вчені-педагоги приходять висновку, що система виховання повинна відповідати загальнолюдським національним цінностям. Очевидним визнавалось положення про неможливість побудувати загальну, універсальну для всього людства систему виховання, яка б не враховувала національні риси.

Представники різних науково-педагогічних течій почали вживати термін "народність", відтак по-різному трактуючи відтінки у його значенні. Однак основну суть народності всі вони розкривали як необхідність відстоювати право народу на самовизначення та націорозвиток.

У вітчизняний науковий обіг ввели поняття "народність" Г.Сковорода, О. Духнович, Ю.Федькович, К.Ушинський, С. Миропольський, Б. Грінченко. В узагальненому вигляді вони визначали народність як потребу кожної нації у власній системі виховання, що враховує особливі та неповторні національні риси. Вперше поняття "народність" увів у педагогічну науку К. Ушинський, трактуючи це поняття як розуміння оригінальності, неповторності кожної нації, народу, зумовленої його історичним минулим, мовою, географічним положенням, природними умовами тощо. За твердим переконанням педагога це ті самобутні риси, які не тільки відрізняють один народ від другого, а й стимулюють його подальший розвиток: "Народність є досі єдиним джерелом життя народу в історії... Народ без народності – тіло без душі, якому лишається тільки піддатися законові розкладу і зникнути в інших тілах, що зберегли свою самобутність" [10, с. 44]. Педагог був глибоко переконаний, що вся духовна мудрість, усі громадські ідеали, весь досвід, що набуло суспільство, передаються саме засобами народної педагогіки.

Піднесення культурно- та державотворчих змагань більшості країн Європи у зв'язку із посиленням ролі і місця освіти у їх розвитку, виникнення національних моделей школи, досягнень в цій галузі, які забезпечили суспільний прогрес італійському, чеському, польському, сербському та іншим народам були враховані і діячами українського освітньо-виховного руху другої половини XIX ст.

Незважаючи на те, що освітня політика російського уряду в цей час перешкоджала становленню практичного українського шкільництва, розвиток педагогічної думки в другій половині XIX століття характеризується пошуком нових підходів до формування вітчизняної системи освіти і виховання, побудованої на національно-демократичних і гуманістичних засадах. Основною вимогою, що її висували до організації навчально-виховного процесу в Україні видатні педагоги, вчені, громадські діячі другої половини XIX ст. О.Барвінський, Б.Грінченко, М.Грушевський, М.Драгоманов, М.Костомаров, С.Русова, К.Ушинський, І.Франко було впровадження національного компоненту змісту освіти, здійснення виховання підростаючого покоління на традиціях і досягненнях народної педагогічної думки, яка "своїм корінням сягає глибоко в народну філософію, етику, мораль, в основі яких була ідея добра, справедливості" [4, с. 29].

Саме в цей час активно формувалися основи теорії української педагогіки [8], підґрунтям якої став розвиток національної системи навчання, виховання, громадської свідомості народу, використання кращих традицій народної педагогіки. Розробкою цих питань займалися М.Костомаров, П.Куліш, М. Драгоманов, О. Стоянов, К. Шейковський, О.Стронін, В.Антонович, П. Чубинський, П. Житецький, О. Кониський та ін. Їх "тип мислення, межі їх наукових, педагогічних інтересів лежали в українській мові, історії, літературі, фольклорі, народній міфології, черпалися із здобутків Київської русі, Козаччини" [8, с.36].

Значний внесок у становлення української етнопедагогіки зробили етнографи, фольклористи XIX – початку XX століття (О.Єфименко, О.Левицький, Йосип і Данило Лепкий, М.Максимович, О.Малинка, А.Онищук, В.Охримович, Є.Сіцинський, П.Чубинський), а також громадівці (В.Антонович, Б.Грінченк, М.Грушевський, П.Житецький, О.Кониський, З.Кузеля, В.Милорадович, І.Новицький, М.Номис, О.Потебня, Т.Рильський та інші), які зібрали велику кількість народно-педагогічного матеріалу про організацію народного життя та виховного впливу на підростаюче покоління, що був опублікований у збірниках етнографічних досліджень для популяризації української народної культури, традицій, звичаїв, фольклору тощо.

Відтак, прогресивним силам українського суспільства, передовій українській інтелігенції, демократично настроєній молоді, видатним культурним діячам удалося спрямувати русло етнографічної та освітньої роботи на вирішення проблеми національно-освітнього відродження свого народу, піднесення його культурного рівня та формування високої духовності нації на засадах проголошення цінності національних та гуманістичних ідеалів. Вони відстоювали чітку позицію стосовно розбудови української школи на

національно-гуманістичних засадах; необхідності організації навчально-виховного процесу на ідеологемі етнізації життя дитини; на принципах народності, природо відповідності, відповідності змісту освіти історико-культурному, соціально-економічному розвитку українського суспільства.

Сучасні дослідники українського педагогічного процесу ХІХ століття Л. Березівська, М.Веркалець, Я. Грицак, С.Дмитренко, Н. Побірченко, Б. Ступарик, М. Ярмаченко та інші саме із зростанням впливу ідей національно-культурного відродження пов'язують активізацію пошуків у педагогічній теорії і практиці України другої половини ХІХ століття щодо ролі і місця освіти у розвитку суспільства, розробки національної моделі школи, яка була б здатна забезпечити суспільний прогрес держави, розробку і впровадження передових методів навчання. Така неповторність, своєрідність української педагогічної думки другої половини ХІХ ст. зумовила і особливий етап розвитку національної педагогіки, який О. Сухомлинська розглядає "як культурний, народницький".

Отже, посилення етнічної самосвідомості у другій половині ХІХ століття виразилося в прагненні українців зберегти самобутність, мову, унікальність своєї культури, історії, особливості ментальності. Це явище охопило, що Україну в означену епоху, супроводжувалося протилежною тенденцією – посиленням асиміляції національної духовної і матеріальної культури внаслідок політичних і економічних трансформацій в Російській та Австро-Угорській імперіях, під владою яких перебував український народ в зазначений історичний період.

Ці процеси викликали потребу усунення створених протиріч між досягненнями багатовікового культурного та педагогічного досвіду українського народу та суспільними деформаціями, національним нігілізмом другої половини ХІХ століття. Подолання цього протиріччя значною мірою покладалося на становлення і розвиток української етнопедагогіки, яка містила унікальні механізми формування у дітей і молоді системи національних і загальнолюдських духовно-моральних цінностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волков Г.Н. Этнопедагогика. Чебоксары: Чуваш. кн. изд-во, 1974. – 376 с.
2. Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ століття). – К.: Освіта, 1993.
3. Елкин С.М., Кульков Я.В., Певзнер М.Н. Развитие идеи народности в отечественном образовании : Монография. – Великий Новгород: Нов. ГУ им. Ярослава Мудрого, 2000. –71 с.
4. Костомаров М.І. Закон Божий (Книга буття українського народу) // Кирило-Мефодіївське товариство: В 3-х т.– №1.– С.28-34.
5. Мосіяшенко В.А. Українська етнопедагогіка: Навч. посіб. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2005. – 174с.
6. Основи національного виховання: концептуальні положення: Частина І /За ред. В.Г.Кузя, Ю.Д.Руденка, З.О.Сергійчук. – К.: Інформаційно-видавничий центр "Київ", 1993. – 152 с.
7. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. – К.: ІЗМН,1997. – С.8– 15.
8. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – Київ.: А.П.Н., 2003. – 68 с.
9. Ушинський К.Д. Твори в 6 т.– К., 1952 – 1955.– Т.1.– С. 44-100.
10. Ушинський К.Д. Педагогическая поездка по Швейцарии // Журнал Мин-ства. Народ. Просвещения, 1863. – С. 13-14.

Белан А.В.

К ПРОБЛЕМЕ ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ УКРАИНСКОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX ВЕКА

Статья посвящена анализу становления и развития этнопедагогической составляющей украинской педагогической мысли XIX столетия как историко-педагогического явления. Автор рассматривает особенности влияния этнопедагогика как науки на формирование системы ценностных ориентаций подрастающего поколения, актуальность которых обусловлена современными социальными трансформациями.

Рассмотрены идеи ведущих украинских педагогов и просветителей второй половины XIX столетия по поводу организации воспитательного влияния в национальной школе, особенностей построения содержания образования, а также рассмотрение воспитательного потенциала этнографических исследований при решении этой проблемы.

Ключевые слова: этнография, историко-педагогический процесс, культурно-образовательное движение, педагогическая мысль, просветитель.

Belan A.V.

TO THE PROBLEM OF ETHNOPEDAGOGICAL COMPONENT OF THE UKRAINIAN PEDAGOGICAL THOUGHT OF THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY

Article is devoted to the analysis of formation and development of ethnopedagogical component of the Ukrainian pedagogical thought in the XIX century as a historical and pedagogical phenomenon. The author considers the peculiarities of the influence of ethnic pedagogy as a science on the formation of the system of value orientations of the younger generation, the relevance of which is stipulated by the modern social transformations. The ideas of leading Ukrainian teachers and enlighteners of the second half of the XIX century about the organization of educational influence at the national school, the peculiarities of constructing the content of education, as well as consideration of the educational potential of ethnographic research in solving this problem are considered.

Key words: ethnography, historical and pedagogical process, cultural and educational movement, pedagogical ideas, educator.

УДК 37.013.73

Голубничка Л.О.

РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ДОСЛІДЖЕНЬ ІЗ ПЕДАГОГІЧНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті розглядаються методологічні орієнтири регіонального підходу до досліджень із педагогічної історіографії як нової спеціальної історико-педагогічної дисципліни, що знаходиться на стадії формування. Висвітлені погляди науковців на методологічні особливості регіональних досліджень з історії педагогіки. Значну увагу приділено визначенню поняття "регіональний підхід".

Ключові слова: регіон, регіональний підхід, регіональні дослідження з педагогічної історіографії, методологія педагогічно-історіографічних регіональних досліджень.

В часи, коли український народ став на шлях втілення своїх доленосних ідеалів, розбудови власної незалежної держави, постає проблема по-новому інтерпретувати логіку розвитку української історії, культури й освіти. Особливе "значення такого підходу полягає в тому, щоб, звільнившись від традиційних великоруських схем розгляду нашого історичного минулого, з їх здебільшого тенденційним категоріальним інструментарієм, розглядати його не з універсалістських позицій, абстрагуючись від прикладних аспектів, а навпаки, в контексті конкретного регіонального життя", – наголошує І.Іванченко [3, с. 38].

Зазначимо, що період кінця ХХ – початку ХХІ століття по всій Європі характеризується посиленням уваги вчених та політиків до проблем регіонального розвитку. Регіональні питання стали провідними у внутрішній політиці майже всіх європейських країн, – підкреслюють науковці [8, с. 95]. Відмічається також поширення регіональних досліджень, зокрема, з історії педагогіки. В Україні, на думку вчених це пов'язане, "з одного боку, з розчаруванням у можливостях створення раціональної схеми всесвітнього історико-педагогічного процесу, з іншого – з розробкою нових пізнавальних аспектів для історико-педагогічного пошуку" [1, с.16]. Крім того, цілісне вивчення педагогічного минулого